

TANULMÁNYOK

A

GÓTHOK MŰVÉSZETÉRŐL.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

HENSZLMANN IMRE

RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1874. január 12-ki ülésén.)

BUDAPEST,

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1874.

TANULMÁNYOK A GÓTHOK MŰVÉSZETÉRŐL.

Dr. HENSZLMANN IMRE,

RENK. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1874. január 12-iki ülésén.)

A régibb középkornak egy jelképéről kívánok szólni, mely a hol megjelenik, meghatározza az alapját tevő műnek nemzetiségét. Ha továbbá ily művek modorát más egykorakkal összevetjük, ezeket is vagy ugyanazon nemzetnek fogjuk tulajdoníthatni, vagy attól kizárni s így újabb világot deríteni a műtörténelem egyik igen homályos korszakára.

A történelem atyja, Herodot (IV. 8—10.) elbeszéli Herakles pontusi kalandját. — Miután a hős Geryon ökreit elrabolta, maga is elvesztí míg alszik, utánok kérdezősködvén, eljut Echidnahoz is, a félig emberi félig kígyó alkotással bíró heroinához, és megtudja tőle, hogy ő hajtotta el a nyáját, de addig vissza nem adja, míg a hőstől gyereket nem nyer. A szerelmi kalandra mindig kész hős beleegyezése után Echidna három figyermeket szül, kik közül azt jelöli ki Herakles királynak, ki képes lesz, ha majd felnőtt, íjjával elbánni, *és övét, melyen arany csészét hordott, kellőképen felkötni.*¹⁾ E feladatot *Skythes* a legifjabb teljesítette és ezért ő nyerte el az uralmat. Tőle származnak a skythák, kik a Heraklesfélének emlékéül, még Herodot idejében is csészét hordottak övükön.²⁾ Ezt úgy mondja Herodot: beszélük a Pontus körül lakó görögök.³⁾

¹⁾ ἑσθητὸν ἔχοντα ἐπὶ ἄκρης τῆς συμβολῆς χρυσῆν χροστήν.

²⁾ ἔτι καὶ ἐξ αὐτοῦ φησὶ καὶ ἐκ τῶν ἑσθητῶν φορεῖν Σκύθη.

³⁾ A Skythák a csészehordás eredetét másként mesélik: Targitai Jupiter és Borysthenes istennőnek fiának három fia volt: midőn ezek

Ezen csésze vagy kehely a fentebb érintett jelkép.

A bécsi világtárlat spanyol melléképületében tizenöt főszöntvényü emberi alak volt kiállítva, melynek mindegyike csészét szorított testéhez, majd egy de többnyire mindkét kezével. Egy az öntvények mellett elhelyezett könyv megismertette az eredeti szobrok lelhelyét és leírta az alakokat. Ez az »Memoria sobre las notables escavaciones hechas en el Cerro de los santos publicada por los PP. Escolapios de Yecla, Madrid 1871.«

E könyv szerint, a halom, melyben ezen szobrok századok óta el valának temetve, régóta »szentek halma« név alatt volt ismeretes, midőn a nép az itten, szintén régóta kiásott szobrokat szentekéinek tekinti. Az ásásokat 1871 óta rendszeresen folytatják. Itt állott volna hajdan Altea, Bactikának fővárosa, melyet a karthagóiak feldúltak. A csészehordó szobrokat tehát papi szobroknak, a csészét áldozó kehelynek, a helyet imahelynek (adoratorio) kellene tekintenünk.

Ez az asklepi atyák véleménye, mely ellen azonban felhozható: hogy a szobrok stylje, minden durvasága mellett, mégis antik képek utánzására mutat, és pedig archaisalókéra, nem valóban archaikusokéra, miből következik, hogy azokat a püni háború utáni korba kell helyezni; felhozható továbbá, hogy a szobrok nagy többsége nem férfiakat, hanem nőket ábrázol; végre, hogy másutt talált hasonló csészehordók nem papokat ábrázolnak, hanem siremlékek gyanánt ismeretesek. A kérdéses könyv nem mondja ugyan világosan, hogy e szobrok közelében emberesontok találtattak, hanem csak általán szól ily leletről is.

Mielőtt tovább mennénk, tekintsük e főszöntvények néhányát: (lásd jövő lap.)

A spanyol könyv a talált szobrok több nemét írja le, de mi csak azokra irányozzuk különös figyelmünket, melyek csészét hordanak, az e jelképpel el nem látottakat, melyek

uralkodtak, az égről hullott négy tárgy (πομπύρα): szakutóvas, járom, kettős fejsze (ξύριον, bipennis) és csésze (πέδι). E tárgyakat csak a legifjabb, Kolaxain, bírta elhordani, az idősebb kettő, Leipoxain és Aproxain ujjaikat megégeték, midőn hozzá nyultak. A csésze tehát ezen hagyományban is szerepel. Ezt is Heródot beszéli idézett könyvében.

1. kép.

3. kép.

4. kép.

2. kép.

6. kép.

5. kép.

száma szintén nagyoknak mondatik, csak mellékesen érintjük. — Az »attitudok« és ruházatra nézve a nevezett munka három osztályt állit fel.

»Az első osztályba tartoznak — olvassuk abban — azok, melyek vallásos és tekintélyes (autoritativo), jellemet tüntetnek elő, álló helyzetben vannak, az *öv magasságában mindkét kézzel edényt tartanak*: csak arczuk, kezeik és lábaik fedetlenek; balkezüket gyűrű ékesíti, lábaikon czipőt viselnek; földig érő tunicájok czafrangban végződik; a test közepén olyas látható, mi övhez hasonlít, vállukról mellökre hármass nyakékszer vagy násfa esik, köpenybe burkolvák, mely hátukat egészen befödi, hol számos apró redőket képez, elül a köpeny szélei egymáshoz közeledve arányos ránczban a test és a kar közt folynak le. Fejükön főkötő látható, mely a homlokön két egymás fölötti czafrangban végződik. Csillagalaku eszkor függ a fő két oldalán, melyből két zsinór esik le a mellre, e fölött pedig vastag zsinór tekeres fekszik a szobor vállán.»

»Másnemű alakokon ugyanezen viseletet találjuk, de némi módosítással; fejükön csuklya van, mely az egész szobornak negyed magasságát veszi igénybe, néha alacsonyabb. Épek e nemben nem találatnak, de a meglevő töredékek az előbbi fajnak elrendezését mutatják. Egy némelyiknek fejét mitra, vagy barett vagy pedig csürök idomu takaró födi. Ugy látszik, hogy a különféle alaku fejtakarók nem egykoruak, a csürök-félék rozszabb miveletűek, tehát régibbek, a mitrafélék jobbák és újabbak.»

»A második osztályhoz tartozó szobrok egyszerűbbek, ezekből sem találatott egész, de a töredékek nevezeteseek. Nagy köpenyt viselnek, mely elborítja jobb oldalukat, de csak úgy, hogy a kinyuló két kéz, a mellnek része, az egész fej és a láb látható. A fejet a homlokig leeső és a hátulsóját eltakaró sapka födi, ennek alsó homloki része egy vagy két czafrangban végződik; van fülbevalójuk is. Jobbjuk kinyujtva mellükön nyugszik, mik balkezükben meghatározhatlan tárgyat tartanak, egy némelyiknél könyvre ráismerhetni; a lábat czipő takarja. Mellök el nem takart részén felirat jelenik meg, melynek betűi a turdetaniaiaktól különböznek. A szobrok egyikénél a felirat helyén nehézkés medaillon násfán látható, a medaillon hasonlít ama gombostűkhez, melyeket, »imperdibles« elveszthetlenneknek »nevezzünk; bronze darabokat, melyek hasonló tük részei voltak, szintén találtak az ásatásnál.»

»A harmadik osztályhoz tartozó szobrok martialis tekintetűek, mint az előbbieek tunicába és köpenybe ruházvák: az előbbi számtalan ránczszal bir, a köpenyt kalapácsalaku broche tartja (vajjon nem kell-e ezt a római készivalaku fibulának tartani?*) a köpeny a mellen és hátön jobbjuk alatt leesik. A fej akként van díszítve, mint az előbbieknél; karpereczök is van. *Jobbjuk négy ujjával egy meglehetősen lapos ívócsészét tartanak*, a hüvely ugy görbül, mint ha valamely ismeretlen tárgyat támasztana.»

Az emberi alakokon kívül a spanyol munka állatszobrokat is idéz, nevezetesen: két- és négy fogatu lovakat, bikákat és oroslánokat, de még phantastikus szobrokat is, ezekhez tartozik egy Bécsben kiállított háromfejű törzs, rajta emberi alak töredéke, talán Cerberus és Herakles.

Tekintve az itt ábrázolt öt szobrot (a hatodik egyedül furesa fejtakarója miatt van mellékelve), mind az öt, két kézzel tartja, melléhez szoritva a *kérdéses csészét vagy poharat*. Öltözetök legnagyobb részben az antik világé: fejfátyol vagy etruriai tutulus, kettős tunica, alsó és felső, s ezek fölött a köpeny, antik lehet az ékszer is: a torques, gyűrű és fülbevaló; az utóbbi itt nem fordul ugyan elő, hanem a spanyol könyv mint előfordulót említi. Határozottan nem antik az 1. és 5. ábra colossalis mitrája és a 6-diknak vánkös alaku fejtakarója, nem tarthatni antiknak talán a kötényeket sem, valamint a czipő is inkább a maihoz, mint a rómaihoz hasonlít. Ellenben archaizáló módon van redőzve a szobor valamennyiének ruházata, sőt a 3-dik ábra egyik ruha darabján még az antik súlyosító gomb is látható, mely azt lefelé huzza. A 2-dik ábrán igen különös, a csészéből emelkedő láng, mely fölött öt águ csillag lebeg, ennek jobbán félhold, balján az areczsal ellátott nap mutatkozik. Valamennyi szobor nőnemű.

Az itt adott öt szobron kívül a bécsi tárlatban még tíz csészehordó alak volt kiállítva.

1. Álló fátyolos női alak, antikizáló köntösben; csészé-

*) Hildebrand Heidnische Zeitalter in Schweden. Hamburg 1873. cz czimű könyvének 222-dik lapján két kalapácsalaku nyakdiszuek ábráját adja, mely Svéd országban találatván, alkalmasint Thor istenre emlékeztet.

jéből láng támad, mely fölött kos jelenik meg; ennek jobbja és balja roncsolt nap és hold.

2. Álló fátyolos női alak, antikizáló ruhában, nyakán násfa, baljával csészét tart, jobbát mellére emeli, mutató ujját kinyújtja.

3. Fej nélküli alak, jobbja a törzstől eltávolítva tartja a csészét, balja a test mellett van lebecsátva.

4. Kis álló női alak antikizáló ruhában, násfás, mindkét kezével melléhez szorítja a csészét, fejdísz különös, mintha abból sugárok indulnának.

5. Törött és összekötött maradvány, mindkét kézzel a csészét melléhez szorítja.

6. Kettős alak, a jobbik férfi, minden fejdísz nélküli, a női alak fátyolos antikizáló öltönyben, a csészét magok közt tartják.

7. Papi alak, torzkép, jobbja a csészét tartja, balja a kehely fölött emelve, mint nálunk áldoznak; miként a katolikus misében látjuk; rendkívül nagy füle magasan áll.

8. Női fátyolos alak, jobbában a kehely, baljában négy osztályu gömb, nyakán násfa.

9. Álló női alak, fátyolos, antikizáló öltönyben, melle előtt mind két kezében a csésze.

10. Álló fátyolos női alak, ruhája antikizáló, a két kezével tartott csésze fölött, mintegy második csésze látható; ha csak ezen alakot nem ölt ruhájának különös redőzete.

Ezek voltak a spanyol tárlat főszöntvényei.

A romániai iparosztályban ki volt állítva a petreosai kincs, melyet Bock a bécsi »Mittheilung«-ok 1868-dik évfolyam 105. s. k. l. irt le, feltalálása körülményeit ekkép elbeszélvén:

»1837-ben négy munkás a közel Buzeo városához fekvő Satul Petreosa falu Istritza nevű hegyén hidépítéshez való követ fejtven, csekély mélységben több rendbeli ércz edényekre akadt, melyek századok óta itt heverték, mint ezt felületök feketés bevonása mutatta. Az egyszerű munkások nem gyanították, hogy valamennyi tárgy, mely együtt többet nyo-

mott¹⁾, mázsánál, finom aranyból volt készítve, az anyagot vörös réznek tartván, a leletet alkalmasint magok közt felosztották. Több mint két esztendő mulva a dolog köztudomásra jutott, midőn a munkások egyike egy réz edényt csavargó cigány által kijazittatni szándékozván, oda nyújtotta a talált edényeknek darabját, mely a lelet ideje óta padlásán hevert. Egy esetleg ott járó görög megpillantja e darabot, ráismer anyagára és hihetőleg potom áron megveszi a szegény ember egész részét. A kincset értékesíteni óhajtván, a görög kiszedte a drága kőveket s az edényeket egyenként eladta, sőt ha nagyobbak voltak, darabokra törte s így árusította el.«

»Ugyan ez idő táján valamely tisztviselő Petreosán át utazván, s itt a falu gyermekeit különös alakú granátokkal játszani látván, kérdezősködéseire sikerült megtudnia, hogy e granát darabok ugyanazon leletből származnak, melyről, a becsét nem ismerve, azokat erőszakkal letörték. Az innen eredt feljelentés következtében Ghika Mihály herceg akkori belügyminiszter és az uralkodónak testvére, maga elment a helyszínére, összeszedte a még meglevő tárgyakat, ezeket államtulajdonnak jelentvén ki, és az elveszetteknek szigorú nyomozását elrendelte; államtulajdonnak pedig kinyilatkozathatta azért; mert lehelyök a buzéoi püspökség földjén fekszik. Daczára a legszigorubb nyomozásnak, az eladott, beolvasztott vagy másként elfecsérelt tárgyak többé nem kerültek elő.«²⁾

»Ámbár mint a helyszínén megtudtuk, az eredeti leletnek több mint két harmada oda van, a meglevő tízenöt tárgy mégis többet nyom 30 fontnál tiszta aranyban.«

Bock érintett cikkében nyolcz tárgynak ábráját adja, azonban ott hiányzik az itt másolt főtárgy. (lásd a táblát.)

Az első e lelet fölött tartott értekezést találjuk a bécsi tudom. akadémia értesítőjében (Sitzungsbericht) 1848. évfoly. (aug. 1. 2-dik füzet 42. s. k. l.) hol Arneht József ezeket mondja: »az egy láb átmérővel bíró, két fontot nyomó csésze

¹⁾ De Linas a fölföldözés történetét kissé másképen beszéli: de, midőn Bock adatait a helyszínén vette, ez utóbbinak elbeszélését pontosabbnak kell tartanunk.

8. kép.

közepén szobrocska látható, melyet elszedhetni; venyigével diszített padon ül. *E női alak mindkét kezével ivóedényt tart; miért is Liberának nevezhetnők.* E kis körön túl emelkedik egész a venyigedisztes körzetig, a hellen és római mythologia-ból vett, de barbár elemekkel vegyített 16 istenség. Leg-

9. kép.

könnyebben ráismerhetni Apollóra, balján félig ruházott alak, parittyával és baltával; — két nő széken ülve, hihetőleg Ceres és Proserpina, mellettök felruházott férfi, balját szivére teszi, jobbában parittyát tart; valamely imperatornak, talán Maximianusnak, vagy barbár ellenének képe, melyet a bőség istennője koronáz; egy folyó-istenség krokodilon ülve; következnek Ceres papnője, kalászszal hajzatában, a Dioskurok felemelt ostorral, köztök madár, végre egy bachans és bachansnő. Ugy hiszem, hogy a csésze Diocletian korában készült. Itt a földivel sok mystikai, a földfölöttiével, sok földalatti van összekoverve.

E kinszet, mely a párisi tárlaton is ki volt állítva, tüzetesen írta le de Linas »Histoire du Travail à l'exposition universelle« című munkájának 183. s. k. l. sőt már előbb is emlékezett arról az 1864-ben megjelent »Orféverrie mérovingienne-ben« ama adatok és fényképek nyomán, melyeket Bocktól

kapott. De Linas is mint Arneht, a csészét az antik művészet hanyatlási korába helyezi, mintegy a IV-dik századba; ellenben Odobescoval, ki 1867-ben román kiállítási biztos volt és a bukaresti evang. lelkész Neumeisterrel a nagyobb kör tizenhat alakját az északi mythologiából magyarázza és következőleg azonosítja az északi mythológiának és a classikai kornak isteneit 1. Balder, Odin fia, Apollo; a hyperboreusok imádták a napot. 2. Aegir a vizek istene, Neptun. 3. Fosite, Balder fia, tisztelték Helgolandban. 4. Tyr, a hadur, Mars. 5., 6. és 7. a három Norna: Urda, Verdandri és Skuldra, vagy is Clotho, Lachesis és Atropos 8. Soeter? Saturnus. 9. Freya, a szerelem és termékenység istennője, Venus. 10. Odin vagy Votan, Tacitus szerint a germanok Mercuriusa 11. Thor, a vilám istene, Hercules vagy Vulcan. 12. Héla, a halál istennője (ehhez nincs de Linasnak analogja az antik mythologiában.) 13. és 14. Castor és Pollux, kiknek tiszteletét Tacitus a Naharvaleseknél talált 15. Freyr, a békének és termékenységnek istene? 16. Ostara, a tavasz istennője? A holló Odinnak jelentést tett az egész világ titkairól. Feladatunk nem terjed annak vizsgálatáig, vajjon e magyarázat helyesen ismeri-e fel az északi isteneket? mert tulajdonképen csak a középső szobrocskával van dolgunk. Itt tehát csak annyi jegyzendő meg, hogy de Linas a kincs különféle tárgyait részben keleti, részben antik és részben gót eredetűeknek tartja.

A középső szoborkáról ezt jegyzi meg: »ez ülő női alak, magassága 0,075 m. hosszú uj-j nélküli tunicát visel, mely a testhez szorul; homlokától fogva osztott hajai tekereses koronát és chignon képeznek; durva arcvonásai semmi kifejezéssel nem bírnak, melle kevésbé emelkedett; *mind két kezével csűrök alakú poharat tart* (calathus), melyet melléhez szorít.« (Ez áll a 185. l. és tovább a 194. l. ez van): A tál közepén uralkodó helyet foglal el a vén Jordh vagy Hertha, a föld vagy Kybele, kit jellemez körívezete és kezében a *pohár*. (?) Ezután folytatja: »Filimonow ur (ki a párisi tárlatban orosz szakbiztos volt) e szoborkában azon istennőnek típusára ismer, mely déli Oroszországban, többnyire egyetlen kő darabból faragva, gyakran előfordul, ott *komenaia baba*-nak nevezik, ezek az élet és a természet teremtő erejének jelképei. Filimonow

megjegyzése tanúsítja, hogy az Ázok, kik későbbben egész Európában elterjedtek, Oroszországban voltak honosok. A kámenai babákra nézve egy kérdést kockáztatok, a nélkül hogy magam aduám a feleletet. D'Eichwald ur, a petersburgi orvosi társaság tagja, pár nap előtt velem négy, 1820-ban talált, collossalis alak rajzát közlöt, egyet Konskje Rasdory, a charkowi megyének faluja mellett kis Oroszországban, a többi hármát déli Oroszországban földötték fel, Kherson és Berislaw közt, valamivel inkább kelet felé a Marianopolból Tagonrogba vezető ut mellett. Az eredeti négy kőszobor két férfit és két nőt ábrázol, kezükben van a petreosítész hasonló calathus, de ezzel vége van a hasonlatosságnak; mert az orosz colossok ruházata és arczvonása mongol jellemű. A Filimonow ur által vizsgált emlékek vajjon ugyan ezen jellemet viselik-e magukon?»

Bock id. értekezésében (109. l.) a csészéről így szól:

»A medence átmérője 9" 11" (Arneht 12" mond), két arany lemezből áll, mely egymásra van rakva és összeforrasztva, az erősebb képezi az alapot, míg a vékonyabb felsőben vannak kiverve az alakok és diszitmények. E módon eltakarhatta a mester a felső lemez alsó felületén a disztelen és kényelmetlen üreket, melyeket a kivert munka okoz; másrészt sokkal gyengébb arany lemezt is használhatott, mely ismét könnyebben engedett a kalapácsnak. Sajnáljuk, hogy ezen érdekes mű másával nem szolgálhatunk, mivel pontos archeologikai lerajzolása a helyszínén lehetetlen volt és a fénykép sem sikerült kellőleg; pusztá leírására kell tehát szoritkozunk. Medenczénk közepén több körrel és tekerceses czafrangféle diszszel körülvett medaillont pillantunk meg, ez magában köralakban elrendezett jelenetet mutat, fekvő pásztort, körülvéve különféle álló és szaladó állatokkal. E kisebb körben, ismét kettős körrel és venyigével körülvéve, ül egyszerű széken női alak, mely sajtóságos idomu poharat két kezében tart és melynek antik öltözete és haj elrendezése jellemzi a csésze eredetének korát. Nem döntjük el a kérdést, vajjon ezen előadás vonatkozással bír-e a medence rendeltetésére, de az ülő alak mindenesetre annak markolatául szolgált; midőn hasonlóan alakított tálakat még ma is készítenek.«

Bock a tizenhat dombor mű alakot csak futólag említi, tüzetesebb magyarázatát s egyszersmind az eddigiek közt a legjobbat találjuk az 1872-dik évi »Berliner archaeologische Zeitung 135. s. k. l. hol Matz a csészét is adja három ábrán, melyet itt másolunk, e magyarázat röviden a következő: a kisebb körben, míg a pásztor alszik, oroszlán és párduez megtámadja nyáját. A nagyobbban lantja és griffje után Apollóra ismerünk, szemközt vele a Nilre, krokodilusa után, melyet azonban talán inkább hipopotamusnak kellene tartanunk; a kettő közt van az egyik oldalon öt, a másikon kilencz alak. Az ötös csoport közepén álló férfi a legegyszerűbb idomu szántó eszközt tartja, (fából, tehát nem szántó vasat, mint ezt az egyiptomiak használták), Triptolemusnak tartjuk kísérelőjével. A kilenczes csoportban az ülő alaku Demeter volna, mellette Persephone, egy harmadik női alakban, a mellén csomósított ruhával Isis papnőjére ismerünk, míg a közte és Persephone közt álló férfi egy a mysteriumokba való beavatását váró volna. A hátra levő öt alakot közelebb nem magyarázza Matz. Végre ezt mondja: »a két csoport közti összefüggést a mezőgazdaság két nagy istensége adja, s ez annál szorosabbá válik, ha az ötös csoport fő alakjában Ceres pártfogoltjára, Triptolemusra helyesen rá ismertünk. Eszerint a művész feladata lehetett: előadása azon áldásnak, melylyel az eleusi s az azokkal rokon istenek az emberiséget elárasztják; még pedig nem csak anyagilag, hanem szellemileg, mit a mysteriumokba való avatás, ha ezt helyesen határoztuk meg, tanúsít. Igaz, hogy minde mellett több részlet magyarázás nélkül maradt, ezen újabb publicatio azonban hihetőleg alkalmat adand e műemlékek behatóbb tanulmányozására, midőn azután a nehezségeket legyőzni, vagy a teljes magyarázat lehetlenségét kimutatni fogják.«

Tekintsük most a csésze provenientiáját.

Bock ezt és a kincs többi tárgyát határozottan gótnak tartja; Először kizár minden más nemzetiséget, mely a régi középkorban a lelet színhelyén volt letelepedve, más részt igenleges okait a népvándorlás körülményeiből meríti. — Miután Athanarichet fegyvereseinek nagy része odahagyta, kevesed magával Petreosa táján visszamarad, hol azonban

elleneitől körülvéve, nem maradt soká; azért a rómaiakhoz fordul, kik megengedik átszállását a Duna jobb partjára, sőt Theodosius császár megajándékozta és meghívja Konstantinályba. Athanarich ennek folytán oda hagyja hegyi lakát, s ez volt hihetőleg azon időpont, melyben kincseit elásta vagy már elébb tette, midőn a hunok megtámadását minden perczen várnia kellett, vagy talán csak akkor, midőn rögtöni futásával a Duna jobb partjára menekült. Bizhatott visszatérésébe is, miután Frigidigern halála után ismét minden nyugoti gót törzsnek főnökévé lett; azonban csakhamar Konstantinápolyba megérkezte után meghalván (381-dik január 25-kén), vele együtt kincsei helyének ismerete a sirba szállt, s ezt csak is a véletlen korunkban fődözte fel ismét.

Bock tovább fejtegeti a táj helyszínelését: »a Kárpátok ezen egyik tősarjadéka igen alkalmas a körüle fekvő terjedelmes síkuak uralkodására, központja lehet egyszersmind egy ide szorult csapat hadi működésének.« körül veszik e helyet több rendbeli erődtitési építkezéseknek maradványai is, melyeket Bock szintén a gótoknak tulajdonít. Továbbá Bock a petreosi tárgyakat összehasonlítja a bakodiakkal és a guarazaiakkal és kivált a technikában sok analogiat talál, miben Bockkal megegyezik de Linas is*). Végre fontos a gót eredetre nézve egy a kincs tárgyai közt talált gyűrűnek felírása, melyet az epigraphikusok többsége runokból állónak, tehát gótnak ismer el; mihez csak ezt kell hozzá adnunk, hogy legyen bár gót is a petreosi kincs, mégis fő tárgyában, a esésében, az antik művészet befolyása, épen oly félreismerhetlen, mint a fenn leirt spanyol szobrokban.

Keressük fel tehát a esészhordó szobrok őseredeti hazáját a fekete tenger vidékén, déli Oroszországban.

Herodot emlékezik az élő esészhordó szittyákra, e történet után a esészhordó-szobrokról legelőször szólnak orosz XIII-dik századbéli kronikák, melyek elbeszélik, hogy 1225-ben Hamabég, tatár főnök a *palóczok kurganai mögé vonulván*, a palóczok által megöletett.

*) V. ö. De Linas »Orfévierie mérovingienne« 76. s. k. 1. az ide tartozó ábrákkal s épen ugy a bakodi leletnek a »Mithheil.« 1840 évf. 102. s. k. 1. Arnoth igazgató által adott magyarázatát.

A kronikákhoz korra nézve legközelebb áll Rubruquis minorita, kít IX. Lajos 1253-ban a tatár nagykhán udvarához küldött, az utóbbi öcsésének látogatására, kiről az a híre szárnyalt, hogy a keresztyén hitre áttért. Rubruquis, másként Rubroi, Risbrouke, Ruysbrooke stb. a Krimen és déli Oroszországon átutazván, utóírásában beszél számos *sírszobrokról, melyek*, mint magát kifejezi, edényt *tartanak küldökükön*: »a künok« mondja, nagy halmokat hordanak össze és azokra kelet felé tekintő szobrot állítanak, mely *poharat hord küldökén*, a gazdagoknak pyramisokat is emelnek, azaz hegyes háziköt és néhol nagy, téglából épített tornyokat láttam, néhol kő házakat, ámbár ott követ nem található. Láttam nem régen kimultat, kinek tizenhat lóbort akasztottak magas rudak közt, négyet-négyet minden sarkpont felé, és ellátták cosmossal (a kancaza tejből készített »kumis« nevű itallal) hogy ihassa, és hussal, hogy chesse, és erről mégis mondták, hogy kereszelve volt.«^{*)}

Toldy e szobrok előfordulásától Livadiában, melyeket »kamene babe« az alattok levő halmokat »kurganoknak« nevezik, a következőket mondja Eötvös »Politikai hetilap« 1866-dik 22-dik számában.

»E sírhalmok nagy számmal a Don és Pruth között fordultak elő, tehát ott, hol Herodot korában *scythák* laktak, s még tömöttebben a keresi térségen, hol a középkorban *kazaroikkal* találkozunk. Radozicki a Dneper és Don közt állapítja meg nyugati és keleti határaikat, s délnyugatnak egész a Kuban és Terek folyókig. Köppen szerint a kurgánvidék Herodot Scythiáját fedezi. Pallas, Guldenstedt és Klaproth szerint a Dneper és Don közt vannak legnagyobb számmal.

*) Comani faciunt magnam tumulam, et erigunt ei statuas versa facie ad orientem, *tenentem clypeum ad umbilicum*, fabricant etiam divitibus pyramides, id est domunculas acutas, et alieubi vidi magnas turres de tegulis coctis, alienubi lapideas domus, quamvis lapides non inveniantur ibi. Vidi quendam noviter defunctum, cui suspenderunt pelles XVI. equorum, ad quodlibet latus mundi quatuor, inter perticas altas; et apposuerunt cosmos ut biberet, et carnes ut comederet, et tamen dicebant de illo; quod fuerit baptizatus.« Reenél de voyages et de mémoires. Paris, 1839. T. IV. p. 237.

a Donon túl is, de ritkábban, t. i. északi Kaukáziában, a Kubán és Terek, a Kúma és ennek mellékfolyói körül; a mi pedig felette nevezetes, Pallas szerint a Jenisei, Irtis és Samara vizeknél is fordulnak elő, bár ritkán, és csak egyenként. Jerney tagadja, hogy Krimia déli részein találatnának, de Köppen Bakesiszeráj körül határozottan állit olyanokat lenni. Az utolsó utazó, Jerney, határokul a Dneper és Don, Charkow és Krimia közt határozza meg a kurgán vidéket.

»Ez átnézet tehát oly földekre utasít, melyeket a legrégebbi időkben *scythák*, utóbb *kánok*, *kazarok*, s hosszabb-rövidebb ideig *magyarok* laktak, sőt *ugorok*, tehát északi finnek is.«

Pallas és Klaproth ez emlékeket a *hunnoknak*, tulajdonítják, Eichwald a *kánoknak*, Bulgarin a *scytháknak*, Radzicki a *mongoloknak*, Güldenstedt a *slavoknak*, Jerney a *magyaroknak*. Egyedül a *gótoknak* eddig nem tulajdonította senki, bár ezek is mintegy két századon át laktak e vidéket.

Dubois »Voyage du Caucase« című Neuchatelben 1840-ben megjelent munkájának atlasza »Série d'Archeologie« XXXI-dik tábláján az érintett szobrok tizennégy ábráját közli, és mellékel két chinai fejet, hogy így a fajnak rokonságát bebizonyítsa. Igaz! vannak a szobrok közt arcvonásaikkal a chinaiakéhoz közel állók, azonban a nagy többség határozottan ind-eurpai jellemű.

Scytha eredetök ellen, eltekintve, hogy a nomad élet nem alkalmas a szobrászat gyakorlatára, az is harszol, hogy e szobrok, barbár durvaságuk daczára, mindenütt az antik plastika befolyását elárulják, még pedig nem az archaikusét, hanem már az elkorcsorodottét, melyben a byzanti pompáskodás, kivált az öltönyben lábra kapott, ez utóbbit veszszük észre itt is, ellentétben a spanyol országai szobrokkal, melyeknek mintáit nem ugyan archaikus, hanem mégis archaizáló antik művek szolgáltattak.

Dubois ábrái közt három kitünőbbet választok, a többi kevésbé tanulságos.

Legnevezetesebb e három szobor középsője, 11. ábra, ennek arcvonásaira állapítja Dubois, hypothésisét a chinai rokonságról, de ez ellen szól a többinek típusa, valamint a

10. kép.

11. kép.

12. kép.

10-dik és 12-dik ábránkon sem látszik semmiféle chinai rokonság. A 11. sz. ábrának pompás ruhája hasonlít a byzanti »ruhumhoz«, a colossális agraffok emlékeztetnek egy részt a héber főpaprak »rationalejára«, más részt a későbbi keresztény főpapok u. n. »morsus casulae-jára«, óriási csatra, mely a misés felruha két szárnyát a mellén összetartotta. Ábránkon még a kereszt sem hiányzik, mely körülmény viselőjét kereszténynek tekinteni is engedné. Köntöse alján felvarrt zsinórzatot látunk, egyik mezején parittyát, másikon ívet, de nem tudjuk, vajjon e tárgyak byzanti módra ide himzettek-e vagy a kelmébe vannak szövve? A nadrág is dusan van díszítve. A csészét az alak a mell alatt tartja, a köldök táján, még pedig mindkét kezével, fejét csűrök alakú sapka fűdi, melynek anyagát meg nem határozhatni.

10. Ábránk alakja fején hasonló csűrök-sapkát visel,

bár férfit, mégis szakálatlan és gyöngy nászával van ellátva, mely alatt ismét kettős kerekded agraffe látható, de itt a keresztísz hiányzik. A pohár még inkább lefelé süllyedt, köntöse mintegy prémés s úgy tetszik, mint ha alsó köntös volna alatta. Leginkább feltűnő a csizma, ez olyan minőt ma is viselünk, azonban ilyen csizmát a chinaiaknál is találni.

A 12-dik alakot nőnek tüntetik fel a finomabb arcvonások, keskenyebb vállak, lefüggő mell, daczára, hogy annak a ruha által fődöttöknek kellene lennie, és szélesebb medenczéje. Czomb és láb helyett, mintegy fa- vagy kőállvány szerepel; főkötője egészen sajátos, nyakán gyöngy-násfát visel s ezalatt még két nyakláncot, szoknyája fölött még kötény is látszik; a többi poharaktól alakjában eltérő esészet két kezével tartja. Igen feltűnő hármás nyakékszere, melyet a fentidézett spanyol könyv nyomtatékosan említ s kiemeli a spanyol analog alakoknál, valamint nevezetes a kötény is; mivel ezt is a spanyol női személyeknél találjuk.

Jerney 1844-ben utazott déli Oroszországban, az odessai museumban látta legelőször azon esészetártó szobrokat, melyekben első pillanatra mint magyarokra vélt ráismerni. E fölfödözés által lelkesítve meglátogatta mindazon vidékeket, melyeken, mint mondja, e szobrok ezereknél találhatók, már nem eredeti helyükön ugyan, a sírhalmokon, hanem elszórva a szomszéd falukban: befalazva a házakba, az épebbek alkalmazva kerti díszként, a kevésbé épek használva ajtó küszöb, lépcsőfok sőt még vályogként is. Jerney állítja, hogy a kerekén kidolgozott szobor és a dombormű közepett állanak (Dubois szobrainak hátsó része is, csak kevésbé szorgalmasan van kidolgozva); hogy mindkét nembeliek ülve adatanak elő (Duboisnál sőt maga Jerney tábláján is lábbon állók is fordulnak elő), hogy többsége colossális nagyságu, másol egy 9' lábnyi magasat stb. A ruházatot a mai magyar ruházathoz hasonlónak állítja, így a bajuszt is, sőt talált czopffal ellátottakat is és ilyent Dubois is ábrázol.

Jerney augustus elsején keltezett második jelentése folytán az akadémia külön bizottságot küldött ki ily feladattal: vizsgálja meg tüzetesebben az utazó adatait, és jelölje ki azon módot, mely vizsgálatai könnyebbítésére szolgálhatnak. A

bizottság többször tanácskozott és az 1844-dik octob. hó 14-kén tartott kis gyűlésnek jelentését beadta (1844-dik Értesítő 152 s. k. l.), melyben a következő a legnevezetesebb volt.

»A válaszmány sajnálattal kénytelen kijelenteni, mikép a tudósító rövid leírása nem eléggé határozott és jellemző, hogy az hasonlításoknak és ezekből következő ítéleteknek biztos alapot nyújthasson. Így, hogy a bizottság részletekre menjen által, a szűk nadrágot illetőleg, melyet Jerney ur a jellemző tulajdonok közé helyez, a nélkül mégis, hogy közelebbről meghatározná azt, meg kell jegyeznünk, hogy eldődeink a legrégibb időkben alkalmasint nem szűk, hanem bő nadrágot viseltek. E valószínűség mellett vitáz az is, hogy a keleti öltözködés általános jellege a kényelmes bőség, a régi magyarok lóhátoni élete, azon bizonyos tudomás, hogy szűk nadrágot, már igen régi időkben más népeknél igen is találunk, jelesen a németeknél és olaszoknál, kiknek művészetét magasabban felvihetni, már X. században, sőt még korábban; míg a legrégibb magyarokat ábrázoló képek és metszvények, például a bécsi képes krónika és Burgmeier Jánosnak a XVI. század kezdetén készített fametszetei, csizmába tolt nadrágot ugyan, de nem szűket, hanem bővet mutatnak^{*)}; továbbá, ha szűk nadrágot eredetinek vesszük, nem fejthetjük meg magunknak annak együttlétét a gatyával, mely nem találhatik eredetileg semmi európai nemzetnél, csak a magyarnál, s mi legkülönösb, ennek a szűk nadrág alatt viseltetése: úgy hogy több mint valószínű, miszerint a mai szűk magyar nadrág nem más, mint ékeőbb formája hegyi tötjaink sujtásos szűk nadrágjának: mit az itteni éghajlat szükségsein kívül támogat az is, hogy valamint egyéb sajátosságokat, úgy a ruházatét is mindenkor a köznép tartja fön, s őrzi meg legtovább a maga ősi eredetiségében, s itt is azt látjuk, hogy valamint a töt pör szűk nadrágja, egészen hasonlít a mai magyar nadrághoz, úgy a magyar paraszt hönél bővebb gatyát tart sajátjának.«

»Nagyobb nyomatékot mint a nadrágnak talán a többi,

^{*)} Itt tévedés van: mert a bécsi képes krónika férfi alakjai szűk nadrágban jelennek meg, hanem olyan szűk nadrágban, minőt a XIV. században egész Európában viseltek.

Jerney ur által fölfedezett ruházat nemeinek lehetne tulajdonítói u. m. a prémes mentének, csizmának, a nőnem főkötőinek stb., de ezek sem jellemeztetnek közelebből, hanem csak általában magyar alakuaknak mondatnak.*

Az arczvonásokról a physiognomiáról a bizottság, eredeti példányok vagy legalább jellemző rajzok hiányában, ítéletet nem hozhat.

»Az ismert történeti bizonyságok inkább Jerney ur véleménye ellen mint mellett szólnak, mely tekintetben elegendő leszen Constantinus Porphyrogenitusra hivatkoznunk, ki elődeinkről azt jegyzi meg, hogy csak három esztendeig lakták a kérdéses földeket (Lebediást): mert Engel magyarázatát, mely leirói hibát tevén fel, elég önkényesen 203 évre nyújtja lebediási tartózkodást, annál kesébbé fogadhatjuk el, miután szinte Constantin bizonyága szerint eleink ugyancsak Lebed vezérlete alatt jöttek be Ateukuzuba. Mint lehet pedig, hogy költözés közben 3 év alatt ezrekig menő colossal köemlékek, készüljenek?«

13. kép.

»Felöltő az is, hogy őseink csak Lebediásban gyakorolták volna a szobrászatot, Ateukuzuban pedig, s a mai hazában a gyakorlattal mintegy rögtön hagytak volna föl. — Valószínűbb, hogy a magyaroknak honba érkeztek előtt művészetök nem volt.«

»Azonban midőn a bizottság így vélekedik, nem idegen azt hinni, hogy az idézett emlékek készítésére azon, a magyar nemzet rokon népek adtak alkalmat, melyek előttök hosszabb ideig, mint őseink, tartózkodtak Lebediásban; egyszersmind nyilvánítván, mikép azon emlékek készítésénél a régi görög és római (azaz inkább a byzanti) szobrászatnak befolyását sejt.« stb.

Jerney utleírását két negyedrért kötetben kiadta 1851-ben e cím alatt »Jerney János keleti utazása.« Ebben már nem tulajdonítja, oly határozottan, mint jelentéseiben, magyar művészeknek a kérdéses

szobrokat, hanem e dicsőségben a magyarokkal rokon fajokat is részesíti, úgy szintén jobb ábrákat is ad, mint a minöket leveleihez csatolt.

Jerney munkája I. tábláján az itt 13. 14. és 15. sz. a. másolt ábrák láthatók, a 13. és 15. szám alatti ugyanazon kőszobornak, mely az odessai museumban őriztetik, két oldalról nézlete. A rongált állapot nem engedi meg a nemzetbeli meghatározást; de köntösét igen hasonlónak mondhatni az elébb, a 11. sz. alatt adott alak köntöséhez, csak hogy itt iv és parittyá mellett még kard is látható, a czomb és lábat épen úgy mint a 12. számúnál fa- vagy kő-állvány pótolja, a sapka a már ismert csürök alakú, szóval úgy tetszik, mint ha a 10. 11. 12. 13. és 15. számú alak, ruházatánál fogva ugyan egy nemzetbelieket

14. kép.

15. kép.

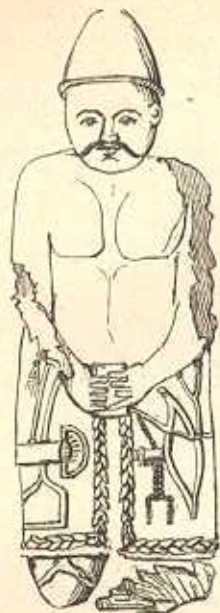
ábrázolná; de ez ellen határozottan szólnak az arczvonások, ha a valóban chinai féle 11. sz. alatti arczvonásait a többivel, mely ettől egészen elüt, hasonlítjuk.

II-dik tábláján Jerney az itt következő 3 ábrát ad:

Abráink mind hármában megvan ismét a már ismert csürök-sapka, kettejében a szintén már előfordult kettős mell-agraff*). melyek taresái csat által össze vannak kötve; szintugy a 17. sz. a. köntös rokon a 13. és 15. számúéval, mindnyáján az iv és parittyá előfordulván.

Mitve a nemzeti physionomiát, a magyar vagy azzal közel rokon népek typusát nem ismerhetjük félre a 16. 17. 18. sz. a. alakokban és a 14. sz. a. adott főben; és ha némi nem-

*) Az itt látható, kivált a 11. ábrához igen hasonló agraffot közli Hildebrand is »Das heidnische Zeitalter in Schweden« című 1873-ban Hamburgban megjelent munkája 22. l. »Runde Fibula von Silber mit eingelegetem rothem Glasfluss; Kentischer Typus; hasonló a 31. l. előforduló gotlandi is. Távobbb állnak a 17. és 18. sz. alatt adott clypticus fibulák.

16. kép.

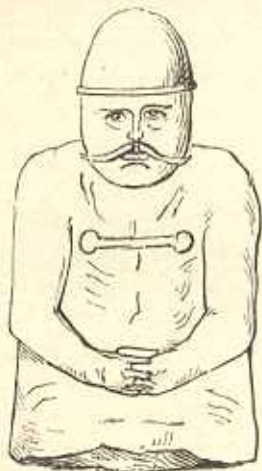

17. kép.

zet elfogultságot felteszünk is Jerney választásában és rajzában, mégis Dubois a 11. sz. számú alakot ugyan e fajhoz, nem pedig a chinaihoz tartozónak kell elismernünk. Ide járul azután Rubruquis tanúsága, ki megjegyzi, hogy még korábban is, azaz

a XIII. században, a kunoknak sírhalmait ily szobrokkal rakták meg. Egyébiránt nem felesleges még egyet megemlíteni, hogy nem csak ezen, hanem más, nevezetesen az ind-európai fajhoz tartozó népek szobrai is, még pedig gyakrabban fordulnak elő a Pontus táján.

Felmerül e kérdés, miféle nemzetnek kell tulajdonítanunk a szobrok készítését? Mi a magyarokat illeti, ezeket határozottan ki kell zárunk, mivel mint fentebb láttuk, csak rövid ideig tartózkodtak a kérdéses vidéken és mivel Magyarországon ily szobroknak legkisebb nyoma sem találtatott; az utóbbit nem czáfólja meg az, mit Jerney idéz, t. i. a kövek melletti »ad lapides« tisztelkedésöknek törvényes eltiltása; mert a Pontus melletti szobrok sem voltak bálványképek, hanem síremlékek; mert a

18. kép.

magyarok letelepedésük után, csak hosszabb idő multával, lettek keresztyénekké, végre, mert a kövek, mint bálványképek, tisztelete az egész világon előfordult; tisztelték pedig és tisztelik ma is a vad népek a köveket, nem szobor, hanem durva, jelképes alakban, mit Lubock »The origin of civilisation and the primitive condition of man« című 1870-ben Londonban megjelent könyvében 204. s. k. l. tüzetesen fejteget.

De ha a magyaroknak nem tulajdoníthatjuk a szobrok készítését, nem tulajdoníthatjuk más népnek sem, mely későbbben változott lakhelyén ily plasztikai műveket nem hozott létre.

Fennmaradt tehát egyedül a *gót nemzet*, melynek egyik ága ily szobrokat Spanyolországba készített, még pedig ugyanazon jelvénynyel, a *melhez szorított csészével vagy kehelylyel* ellátottakat. Hozzá járul, hogy a petreosi tálban, a dél oroszországi és spanyolországi gótokat összekötő láncnak középszemére ráismerünk; mert Bockkal és de Linassal e tálat határozottan gót műnek kell tartanunk, habár csak annyiban is, hogy gót megrendelésre byzanti mester készítette.

Jerney a kérdéses csészét majd Perzsiából származó áldozó, majd a véreskühez szolgáló edénynek tekinti, hivatkozván a magyar hét vezérnek szerződésére is. Azonban mind két magyarázat elkésettnek tekintendő, midőn a csészét, mint Herakles jelképét, már Herodot korában, sőt azelőtt is szerepeltetjük; egyébiránt minő értelemben? azt ma annál kevésbé határozhatjuk meg, minél rövidebb s kevésbé világos már Herodot megjegyzése is.

A gótok nem bírtak eredetileg-teremtő művészettel; miért is Hildebrand azt mondja rólok (id. munkája 83. l.): »Ezek (a germánok) mögött laktak keleten gót népek, melyek keleti és nyugatiakra oszlottak, vandalok és mások, kik körán egybeolvadtak és, mint látszik, a keleten nagy hatalmat képviseltek, mindenek előtt nagy hatalmat képeztek a római birodalom határain belül. Elenyésztek azon törekvésükben, melylyel a german fajja classikai polgárosodást akartak ráukmálni, így vesztek el olasz, galliai, spanyol és afrikai birodalmak.«

Ezen nyilatkozat vizsgálatunkra nézve fölülte fontos;

mert ábráink és az ezeken ismeretes leírt vagy lemásolt művek mindnyájának, bár félbarbár gyakorlata ugyancsak az antik művek utánzásán alapul.

De más részt ugyan is Hildebrand tanuságot szolgáltat a gótok műipari képességükről, midőn a gotlandi szigetet mint e neműek apáthatlan lelhelyét felemlíti és idézi az idegen, itt talált régi pénzek roppant mennyiségét, mely nem jöhetett ide másképen, mint az ily kiviteli czikkek ára fejében.

Ha a bécsi világtárlat »amateur« osztálya első tervének szellemében alakul meg és részt vesznek a kopenhagai és stokholmi muzeumok is; tárgyunkhoz alkalmasint bővebben és tüzetesebben szólhattunk volna, azonban az adott körülmények közt a különféle vidéken előforduló ugyanazonos esészhordó szobrok is alkalmat szolgáltatnak arra, hogy a tulajdonképi gót művészet vizsgálatát tovább folytassuk, s így e nemzetnek oly műveket is tulajdonítsunk, melyeket eddig elégtelen okadatolással, más egykoru népektől származtattak.

A. M. T. AKAD. T. ÉRT. : ORTOK. KÉPZÉS. 1873. (Tanulmányok a görög művészetéről)